

HALÁSZ ÁGNES

POLITIKAI KÖLTSÉGVETÉSI CIKLUSOK A MAGYAR ÁLLAMHÁZTARTÁSBAN

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a fiskális ciklusok milyen szerepet játszottak az államháztartási egyenlegek alakulásában Magyarországon 1989 és 2010 között, azaz a rendszerváltás és a mostanit megelőző parlamenti választások közötti időszakban. A politikai költségvetési ciklusok (PBC) jelensége inkább a kevésbé fejlett, kevés demokratikus tapasztalattal rendelkező országokban jellemző, mint például a posztoszocialista országokban. Az empirikus kutatások szerint ez a jelenség idővel eltűnik. Magyarországon a szavazatvásárlási célzatú kormányzati intézkedések többé-kevésbé minden választási ciklusban jelen voltak, ezen belül is a kétezres években bizonyultak a legerőteljesebb mértékűnek. A PBC tipikus tárgyai Magyarországon a szociális transzferok – ezen belül is a nyugellátások, a családtámogatások és ártámogatások –, valamint a közsféra bérei voltak. Következésképpen, a költségvetési egyenlegeket meghatározó mértékben alakították a fiskális lazítások és megszorítások által indukált ciklikus mozgások, amelyek nagy volatilitást és magas átlagos deficitet eredményeztek Magyarországon a vizsgált húsz évnyi időszakban.

BEVEZETÉS

A rendszerváltás óta a magyar közpénzügyi helyzet összességében kedvezőtlenül alakult. Erős volatilitás mellett az átlagos államháztartási hiány a GDP 6 százaléka körül mozgott 1990 és 2010 között. Míg a kilencvenes években a makrogazdasági stabilizálás késlekedése, addig az új évezredtől a jóléti fordulat veszélyeztette a költségvetési pozíciókat. A pénzügyi fegyelmezetlenség és a súlyos eladósodás szinte minden magyar kormányra jellemző volt, politikai színezettől függetlenül.

A költségvetési egyenleg ciklikus mozgása a parlamenti választások időszakában volt a legerőteljesebb. Ez a jelenség a szakirodalomban *politikai költségvetési ciklus* (political budget cycle, PBC) néven ismert. A hivatalban lévő politikusok választási időszakokban úgy alakítják gazdaságpolitikájukat saját választási esélyük javítása érdekében, hogy az bizonyos preferált társadalmi csoportoknak kedvezzen. *Adi Brender* és *Allan Drazen* [2003] nagy hatású tanulmányukban úgy találták, hogy a fiskális ciklusok meglete tipikusan a kevésbé fejlett, új demokráciák sajátja, mivel a választók ezekben az országokban nem rendelkeznek kellő tapasztalattal a politikai ösztönzők és manipuláció terén. Az új demokráciákon belül a szerzők jelentős kiadási oldali ciklust találtak a posztoszocialista tranzíciós országokban. Ugyanakkor, ahogy a szavazók fokozatosan kiismerik a demokratikus intézmények működését, a

politikusok idővel már nem tudják őket manipulálni, következésképp a PBC eltűnik. Drazen [2000] megállapítása szerint az ún. *cselekedve tanulás*nak (learning-by-doing) ehhez a folyamatához megközelítőleg négy választási ciklus szükséges. Úgy tűnik, ezt az elméletet a magyar minta nem erősíti meg, mivel a fiskális ciklus itt nem tűnt el, mi több, erősödött a kétezres években, különösen 2002-ben és 2006-ban. Hogy ezt a rejtvényt megfejtsük, a következő részben először röviden áttekintjük a PBC-vel kapcsolatos elméletet, majd megvizsgáljuk a magyar állami kiadásokat, különös tekintettel a választási időszakokra.

1. ELMÉLETI ÁTTEKINTÉS

1.1. A POLITIKAI ÜZLETI CIKLUSOK TRADICIONÁLIS MODELLEI

A politikai üzleti ciklusok alappilléret két bázismodell jelenti: az egyik a *William D. Nordhaus* [1975] nevével fémjelzett, ún. *opportunist*a (ideológiamentes) modell, a másik pedig *Douglas A. Hibbs* [1977] *pártos* vagy *pártelvű* modellje. Ezek az elméletek alapvetően azt állítják, hogy választási időszakokban a hivatalban lévő politikusok saját újraválasztási esélyük rövid távú maximalizálása érdekében átmenetileg felfűtik a gazdaságot aktív monetáris politikai eszközök használatával. A folyamat eredményeként a gazdaság teljesítménye ex ante fokozódik, a jövedelmek nőnek, a munkanélküliség csökken, tehát a társadalmi elégedettség javul. A választások elmúltával pedig fiskális restriktiót hajtanak végre a politikusok, ezzel hűtve a gazdaságot. Nordhaus modelljében a gazdaságot egy rövid távú várakozásokkal kiegészített Phillips-görbe írja le. A választók adaptív inflációs várakozásokkal rendelkeznek és *rövidlátóak* (myopic), döntésüket csakis a gazdaság pillanatnyi teljesítménye alakítja, nem pedig a jövőbeni kilátások. Ráadásul a közelmúlt eseményeire jobban emlékezve, inkább ezeket veszik figyelembe, mintsem a hivatali periódus egyéb időszakainak gazdasági teljesítményét. Összességében és a modellt leegyszerűsítve elmondhatjuk, hogy a közösségi döntések politikai üzleti ciklust generálnak az optimálisnál alacsonyabb munkanélküliségi, és magasabb inflációs rátával a választások előtt, a választásokat követően pedig fordítva [Nordhaus, 1975: 185]. Az elmélet egyik alapfeltevése, hogy a kormányzat képes a reáltényezőkre hatni.

Nordhaus modellje ugyanakkor több olyan feltételre is épít, amelyek vagy túlságosan leegyszerűsítettnek tűnhetnek, vagy nem túl valószerűek. Egyrészt, a választók magatartása Nordhaus elméletében semmiképpen nem tekinthető racionálisnak, a rövidlátás és az adaptív várakozások olyan jellemzőkkel ruházzák fel a választókat, amelyek lehetővé teszik, hogy a politikusok szisztematikusan becsapják őket. A szavazók pedig az expanzió jutalmaként újra és újra bizalmat szavaznak a választásokon, figyelmen kívül hagyva a múltbeli tapasztalatokat [Alesina, 1988a: 15]. Kritikával illeték továbbá azt a keynesi feltevést, amely szerint a kormányzat monetáris politikai eszközökkel képes a reálváltozókra hatni. A Lucas-kritika és a racionális várakozások térnyerésével azonban a kormányzati beavatkozások gazdasági hatásainak ilyen erőteljes hangsúlyozása egyre csökkent. Végül, Nordhaus teljesen figyelmen kívül hagyja a hagyományos baloldali–jobboldali ideológiai vonzódást. A kormányzatok nem tehetik meg, hogy elhanyagolják szavazóbázisuk érdekeit.

A Hibbs-féle pártos modell abban különbözik az ideológiamentes Nordhaus-elmélettől, hogy ennek alapja éppen a baloldali és jobboldali politikai attitűd közötti különbség kivetítése a gazdaságpolitikai célkitűzésekre. Nevezetesen, a politikai színezettől függ az adott kormány inflációra és munkanélküliségre vonatkozó preferenciája [Hibbs, 1977]. A Lucas-kritika kapcsán a Phillips-görbe-elmélet térvesztése a pártelvű elméletek fejlődését is hátráltatta. A pártos modellek új korszakát *Alberto Alesina* hozta el, aki a racionális várakozásokra építve formálisan is modellek közé foglalta Hibbs elméletét.

Az empirikus eredmények azonban vegyes képet festenek, a tradicionális modellek állításait nem sikerült egyértelműen bizonyítani.¹ A tesztek nyilvánvalóvá tették, hogy az aggregált gazdasági feltételek, mint az egy főre jutó kibocsátás vagy jövedelem igenis hatással vannak a választói mintákra. Számos ország elemzése nem mutatta ki, hogy a gazdasági tevékenység növekedése összefüggésben állna a közelgő választásokkal, míg a választásokat követően az infláció erősödése viszont igen [Drazen, 2001:83–85].

1.2. A PBC-MODELLEK MÁSODIK ÉS HARMADIK GENERÁCIÓJA

A politikai üzleti ciklusok hagyományos modelljeinek fénykora – meggyőző empirikus bizonyítékok hiányában és a túlzott leegyszerűsítések miatt – hamar leáldozott. Mindazonáltal fontos kiindulópontját jelentik a PBC-elméletek későbbi fejlődéstörténetének.

A korai második generációs modellek is a politikai manipuláción alapulnak, ugyanakkor itt a megtévesztés alapja nem a szavazók naiv hozzáállása a politikai rendszerek működéséhez, hanem az információs aszimmetria az egyébként racionális választók oldaláról. Ezek a modellek szintén a Phillips-görbére és a monetáris eszközök hatékony kormányzati manipulálására építenek. Ez a feltétel a független jegybankok világában – legalább is a fejlett országokban – erősen megkérdőjelezhető.

A hagyományos modellek feltételrendszerétől való elmozdulást és így igazi áttörést a politikai üzleti ciklusok elméletében *Kenneth Rogoff* és *Anne Sibert* [1988, 1990] hozott, akik elutasítják a Phillips-görbét a PBC magyarázása során és helyette a fiskális politikára fókuszálnak. Ennek tükrében Rogoff bevezette a *politikai költségvetési ciklusok* (political budget cycles) terminológiát, és azt használta a „politikai üzleti ciklusok” kifejezés helyett.²

A költségvetési ciklusokat a következők szerint definiálhatjuk: „rendszeresen visszatérő, a választások által előidézett időszakos fluktuáció a kormányzati fiskális politikában. Hatása különösen a költségvetési hiány és/vagy az államadósság nagyságában, illetve a bevételek és kiadások szerkezetében mutatható ki.” [Benczes–Kutasi, 2010: 224]

1 Alesina et al. 1989; Alesina–Roubini 1992; Alesina–Sachs 1988; Alt–Chrystal 1981; McCallum 1978; Lewis-Beck 1988; Tufté 1978

2 A továbbiakban a PBC rövidítés a politikai *költségvetési* ciklust jelenti a tágabb *üzleti* ciklus helyett.

A politikai üzleti ciklusok elméletének következő állomását a *Persson* és *Tabellini* [2003], valamint *Shi* és *Svensson* [2002a, 2002b] által közzétett *erkölcsi kockázat* (moral hazard) típusú modellek jelentették a kétezres évek elején. Szintén a politikusi kompetenciára építve, ezek a modellek alapozták meg az elmélettörténet harmadik generációját. Az elmélet újítása, hogy maguk a politikusok sincsenek ex ante teljes mértékben tisztában saját kompetenciájukkal és ezáltal azzal sem, hogy mennyire lesznek képesek kezelni a jövőben felmerülő problémákat. Így alapvető feltételezés az erkölcsi kockázat típusú modellben, hogy a politikusok „termelékenységét” – azaz kompetenciáját, hogy adónövelés nélkül termeljenek állami javakat – sem a választók, sem maguk a politikusok nem képesek közvetlenül mérni [Shi-Svensson; 2003: 70]. A hatalmon lévő politikusok ezzel természetesen tisztában vannak, ezért szándékosan a deficitfinanszírozás mellett döntenek, hogy kompetensebbnek láttassák magukat [Benczes-Ürögdi, 2008: 269].

A politikai üzleti ciklusok irodalmának kétségkívül új fejezetét jelentette Rogoff költségvetés-ciklus-elmélete, amelyet számos empirikus kutatás követett a kilencvenes évek folyamán³. A kutatások azonban általában véve azt a tendenciát mutatták, hogy míg a fejlett, iparosodott országokban nem igazolódik Rogoff modellje, addig a fejlődő országokban igen. Az eltérések mögött meghúzódó okokat a kutatók ezt követően az intézményi tényezőkben keresték.

1.3. VÁLASZTÁSI CIKLUS AZ ÉRETT ÉS A FIATAL DEMOKRÁCIÁKBAN – A CIKLUSHAJLAM ÉS A TANULÁSI FOLYAMAT

Az intézményi tényezők szerepét többek között Adi Brender és Allan Drazen kutatta, akik arra jutottak, hogy az eltérő empirikus eredmények mögött a demokratikus intézményrendszer minősége húzódik meg. Nevezetesen, minél érettebb és stabilabb egy demokrácia működése, annál kisebb a valószínűsége az ún. *szavazatvásárlás* (pork barrel spending)⁴ megvalósulásának.

A PBC irodalmában nagy áttörést hozott Brender és Drazen [2003] sokat hivatkozott tanulmánya, amelyben nagy elemszámú, fejlődő és fejlett országokat egyaránt magába foglaló mintán tesztelték a költségvetési ciklusok jelenlétét. 107 ország 1960–2002 közötti adatait vizsgálva találtak a fiskális egyenlegben ciklust, amelynek erőssége azonban több tényezőtől függ. Ezért szétválasztják egymástól a régóta működő, érett, ún. „régí” demokráciákat és a rövid ideje működő, fiatal, ún. „új” demokráciákat.

Az első teszt során a szerzők a fejlett (OECD-) országokat vizsgálták, ahol a mintában Görögország, Portugália, Spanyolország és Törökország alkották az új demokráciák csoportját. Első körben találtak fiskális ciklust a fejlett országokban mind a költségvetési egyenlegre, mind a kiadásokra és bevételekre nézve. A második körben azonban, amikor a négy új demokráciát kivonták a mintából, a fiskális egyenleg cik-

3 lásd: Ames 1987; Block 2002; Alt-Lassen 2006; Brender-Drazen 2003; Mink-de Haan 2006; Schuknecht 2000; Andrikopoulos et al. 2004

4 lásd: Drazen-Eslava 2006

lusa teljesen eltűnt, ami azt jelenti, hogy az új demokráciák okozták a ciklushatást a fejlett országok mintájában. A második teszt során már együtt tesztelték a fejlett és fejlődő országokat, és újfent erős bizonyítékot találtak a politikai költségvetési ciklusok jelenlétére. Miután ebben az esetben is kivették az új demokráciákat a mintából, a ciklus szintén eltűnt. További eredményük, hogy az új demokráciák teljes csoportjában a kiadási oldali ciklust a posztkommunista országok okozzák, amennyiben a tranzíciós országokat kivesszük a mintából, a kiadási ciklus megszűnik [Brender–Drazen 2003: 13–14]. Ezt követően azt a hipotézist tesztelték, hogy valójában nem a demokrácia kora, hanem annak minősége számít, és a PBC a gyengébb demokráciák sajátja. Eredményük szerint azonban a demokrácia minősége csak a teljes mintára szignifikáns, ha szétválasztják a két országcsoportot, akkor már nem az: új demokráciákban van PBC, a régi demokráciákban nincs, függetlenül a demokrácia minőségétől. Ennek okát ugyanakkor abban látják, hogy a gyengébb demokráciákban az új demokráciák aránya eleve magasabb [Brender–Drazen, 2003: 16].

Az ellentmondásos eredményekre Drazen [2000] elmélete adhat magyarázatot, aki a tapasztalatszerzés általi *tanulási folyamatot* tekintette meghatározónak a választási ciklusokban. Eszerint hiába racionálisak a választók, az ismerethiány megátolja őket abban, hogy döntéseik is racionálisak legyenek. Idővel azonban a választók kellő tapasztalatra tesznek szert, kiismerik a demokratikus politikai rendszerek működését, a politikai motivációkat, így csökken az információs aszimmetria. Ennek eredményeként már nem fogják megjutalmazni a fiskális manipulációt végrehajtó politikusokat, mert tisztában vannak a tényleges hatásokkal, következményekkel. A tapasztalatszerzés meghatározó eleme a folyamatnak, és ez különbözteti meg egymástól a régi demokráciát és az újat. A „cselekedve tanulás” szükséges és elkerülhetetlen folyamatához az új demokráciákban – így a posztszocialista közép- és kelet-európai országokban is – Drazen becslése szerint négy választási ciklus, azaz megközelítőleg 16 év szükséges. Ezekkel az új empirikus eredményekkel feloldódni látszik a racionális viselkedés és az eddigi eredmények közötti ellentmondás [Benczes–Ürögdi, 2008: 272]. Brender és Drazen munkásságának eredményeit a következőkben foglalhatjuk össze:

- a) szignifikáns fiskális ciklus található a költségvetési egyenlegekben a posztszocialista tranzíciós országokban, amelyet
- b) a kiadási oldal ciklusa generál;
- c) a PBC idővel eltűnik, ahogy a szavazók kiismerik és megtanulják a demokratikus intézmények működését;
- d) a „cselekedve tanulás” folyamatához becslés szerint négy választási ciklus, azaz 16 év szükséges; ezt követően tűnik el a PBC.

A következő fejezetben ezt a hipotézist teszteljük egy új demokratikus ország, Magyarország mintáján az 1990 és 2010 közötti időszakra vonatkozóan. Ez a periódus 20 évet és öt országgyűlési választást ölel fel. Alapfeltevésünk szerint az 1994-es és 1998-as, illetve a 2002-es választások idején kiadási oldali PBC-t találunk, amely azonban fokozatosan halványul és 2006-ra eltűnik. Az első, 1990. évi választási mintától eltekintünk. Mivel a posztszocialista közép- és kelet-európai országokban a politikai és gazdasági átmenet szimultán módon zajlott, nehéz szétválasztani az esetleges ciklushatást az államháztartási hiánynak a transzformációval együtt járó, természetes növekményétől [Brender–Drazen, 2003: 13].

2. A MAGYAR ESET

2.1. A TRANZÍCIÓ ÉS A STABILIZÁLÁS IDŐSZAKA: 1990–1998

2.1.1. 1990–1994

A tranzíció kezdetén Magyarország élenjárónak számított a reformfolyamatban, noha a transzformációs recesszió 4 évig is eltartott, és ezt követően a felívelés mértéke mérsékelt maradt [EBRD, 1997]. Az ország növekedési kilátásait jelentősen rontotta a makrogazdasági stabilizáció késlekedése, ami pedig a költségvetési pozíciókra hatott negatívan. A tranzíció elején a hatékony fiskális politika elvben a válság okozta sokkra gyors reakciót, az állami kiadások megfelelő csökkentését és a bevételek növelését követeli meg a kormányoktól. Ez azonban nem figyelhető meg Magyarországon. A kabinetek rendre halogatták a stabilizációt egészen a kilencvenes évek közepéig, s ezzel komoly költségvetési hiányt generáltak [IMF, 1997a].

A csökkenő kibocsátás és emelkedő munkanélküliség növelte a szociális nyomást, ami pedig gyengítette a politikai akaratot a kiigazításra. A transzformációs recesszióval párhuzamosan a munkahelyek száma és a foglalkoztatási ráta a magán-szektorban jelentősen csökkent. Ennek eredményeként tömegek szorultak ki végleg a munkaerőpiacról, és a korengedményes, illetve rokkantsági nyugdíjrendszerbe menekültek a hosszú távú munkanélküliség elől. Az 55 és 59 év közöttiek esetében például a foglalkoztatási ráta mindössze 26,8 százalék volt 1995-ben [OECD, 1997: 79]. Így a kilencvenes években a rokkantnyugdíjasok száma 204 ezerről 425 ezer főre emelkedett, ami a munkaképes korúak 10,4 százalékának felel meg [IMF, 2000: 14]. Eleve alacsony hivatalos nyugdíjkorhatár mellett mindez oda vezetett, hogy középkorú, munkaképes rétegek váltak teljesen államfüggővé. A különböző jövedelempótló és kiegészítő transzferprogramokban részesülők összaránya a teljes munkaképes korú populációban az 1990. évi 12 százalékról 22 százalékra nőtt 3–4 év alatt [OECD, 1997: 103].

Az 1990 és 1994 között regnáló konzervatív kormányzat nem szabott gátat az erős fogyasztói törekvéseknek, és jelentős tranzíciós recesszió közepette sem csökkentette a széles körben nyújtott jóléti transzferek mértékét [Benczes, 2011: 125]. A rendszerváltás utáni első szabadon megválasztott kormányt Magyarországon összességében a fiskális sodródás jellemezte a Bokros-csomagig [Kornai, 1996]. Az elsődleges kiadások a GDP 1991-ben jellemző 48 százalékáról 1993-ra 54 százalékra nőttek, és nominálisan is 58 százalékos kumulált bővülést mutattak. Az elsődleges hiány 1993-ban a GDP 3,1 százalékát tette ki, míg a teljes államháztartási egyenleg -8 százalékot [IMF, 1997b]. A deficittermelést nagy mértékben erősítette a bevételek csökkenése (pl. vállalati szektor adóhátralékai), amihez a kiadások nem alkalmazkodtak. 1994-re a háztartásoknak nyújtott transzferek mértéke a GDP 20 százalékára rúgott, aminek felét a nyugdíjak tették ki [Haggard et al., 2001: 80].

Noha az állami transzferek kiemelkedő szerepet játszottak a transzformáció okozta növekvő béregyenlőtlenségek enyhítésében, számos tényező amellettszól – pl. indexálás, helyettesítési ráta [OECD, 2005b: 50] –, hogy ezek a juttatások nagyvonalúak voltak. *Gál* [2008] megállapította, hogy a diszkrecionális állami intézkedések választások idején meghatározó szerepet játszottak a nyugdíjkiadások alakulásá-

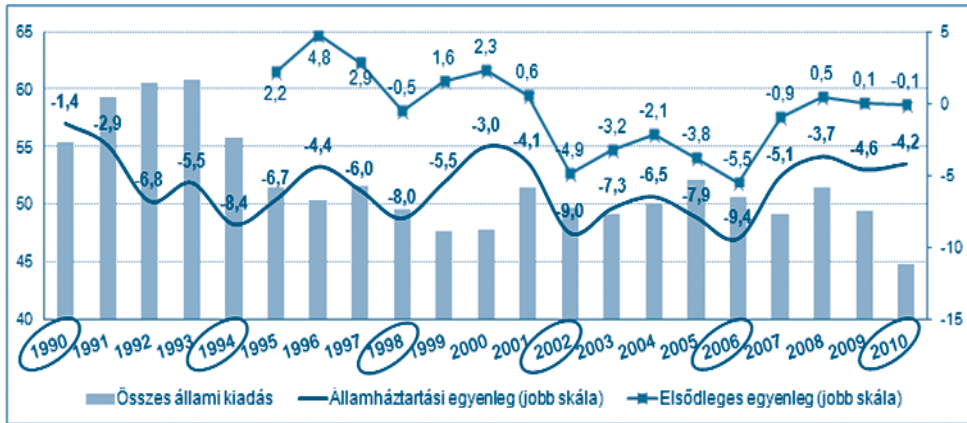
ban. Továbbá, a munkavállalói jövedelmek aránya az összes kiadáson belül a 22 százalékos értékével 1994-ben érte el első csúcsertékét [Benczes, 2008: 175]. Összességében, az 1994-es választások idejére nemcsak a kiigazítás késett, hanem az átalakulási folyamat is lelassult [Kornai, 1996].

2.1.2. 1994–1998

Az 1994-ben megtartott második szabad parlamenti választást követően baloldali kormánykoalíció váltotta a konzervatív kormányzatot. Az új kormány nehéz gazdaságpolitikai örökséggel szembesült: egyrészt a külső és belső egyensúlytalanság és az előző kormányzati ciklus alatt halogatott korrekció, valamint az ezzel összefüggésben meghiúsult megállapodás az IMF-fel a készenléti hitelkeretről a nemzetközi piacok bizalomvesztéséhez vezetett. A végső dőfést a mexikói válság adta, amelynek elrettentő példája is szerepet játszhatott abban, hogy a kormány elkötelezte magát a radikális kiigazítás mellett, hiszen a piacok szemében Magyarország következő potenciális jelöltként szerepelt a válságlistán [Kornai, 1996a: 588]. Az előző érából örökölt államadósság és a transzformációs recesszió következményeként kialakult ikerdeficit, a halogatott államháztartási konszolidáció, valamint a pénzügyi válság fenyegetettsége együtt vezettek oda, hogy 1995 tavaszán a pénzügyminiszter nevével fémjelzett *kiigazító-stabilizáló csomagot* vezettek be. A csomag aszimmetrikus volt abban az értelemben, hogy az egyensúlytalanságokat a belső fogyasztás csökkentése által kívánta elérni, a beruházások és az export visszaesését elkerülve [Kornai, 1996: 598]. Így az ipari termelés visszaesését és a recessziót el tudta kerülni az ország, az egyensúlyi pozíciók pedig javultak. Az állami kiadásokon belül a stabilizáció a legnagyobb megtakarítást a munkavállalói jövedelmekben és a pénzbeli transferekben eredményezte. A nominális bérstopnak köszönhetően a közszféra bértömege a GDP 1994-ben tapasztalt 13,8 százalékaról 1996-ra 10,8 százalékra csökkent [Európai Bizottság, 2012: 153]. A szociális kiadások terén pedig a korábbi univerzális jogosultságokat 1995-ben jelentősen szűkítették, és jellemzően rászorultsághoz kötötték a juttatásokat. Annak ellenére, hogy a szociális intézkedések jelentős hányadát az alkotmánybíróság később megsemmisítette, a családtámogatások aránya az összes szociális kiadáson belül 13 százalékról 8,5 százalékra csökkent 1992 és 1996 között [OECD, 1997: 93]. A Bokros-csomag ugyanakkor az első olyan kormányzati intézkedéssorozat, amely megcélozta az állam paternalista jellegének csökkentését. Alapvető cél volt, hogy a lakosság állami szerepvállalással kapcsolatos várakozását és az ingyenesség elvét megváltoztassák [Benczes, 2008: 159].

A kiigazításnak köszönhetően *az államháztartási pozíciók jelentősen javultak (1. ábra)*. Az 1998-as parlamenti választásokhoz közeledve azonban a fiskális lazítás jelei egyre nyilvánvalóbbá váltak. A választási évi költségvetés a beruházási és agrártámogatások jelentős növekedését, 22 százalékos nyugdíjemelést, a közszférában pedig 13–16 százalékos béremelést tartalmazott. 1998 januárjában a kormány úgy döntött, hogy a költségvetési tartalékokból 1,5 milliárd forintot szán az egészségügyi szakszervezetek bérkövetelésének (16 százalékos béremelés) teljesítésére, valamint a szociális juttatások és a túlóra-kifizetések átfogó szabályozásának fedezésére [EIU, 1998a: 19–20]. A tényszámok is megerősítik mindezt. A nyugdíjkiadások

reálértéken több mint 14 százalékkal nőttek, valamint a gyógyszer támogatások is erőteljesen emelkedtek a defláció ellenére [OECD, 2000: 69].

Megjegyzés: a bekerikázott évek a parlamenti választások időpontját jelölik
 Forrás: EBRD 1997, Európai Bizottság 2012

1. ábra. Az államháztartási egyenleg, az elsődleges egyenleg és az állami kiadások alakulása Magyarországon 1990 és 2010 között (a GDP százalékában)

2.1.3 Összegzés

A kilencvenes évek elején Magyarországon a stabilizálás⁵ helyett a jóléti juttatások növekvő szerepe figyelhető meg, ami – *Kornai János* kifejezésével élve – egy *korszulött jóléti állam* kialakulását eredményezte. Ez a folyamat megnehezíti a ciklus-hatások elkülönítését az általános fiskális folyamatoktól és a PBC egyértelmű azonosítását 1995-ig. Ennek ellenére, az 1994-es választási mintában azonosítottunk fiskális ciklust, főleg a nyugdíjak és a gyógyszer támogatások terén. Ezt követően az 1998-as parlamenti választásokra a PBC tovább erősödött ezeken a területeken. A kormányzat szempontjából racionálisnak tűnik az idősebb generációk megnyerése, hiszen érdemes szem előtt tartani, hogy a szavazásra jogosultak csaknem harmada részesült ebben az időben a nyugellátás valamelyik formájában.⁶

2.2. A JÓLÉTI FORDULAT ÉS A „CSOMAGOK” IDŐSZAKA: 1998-2010

2.2.1. 1998–2002

Az 1998-as költségvetés fiskális cikluselemei, valamint néhány utolsó szavazatvásárlási akció 1998 elején⁷ nem bizonyultak hatásosnak [EIU, 1998b: 21]. Úgy tűnt, a

⁵ lásd: Muraközy, 2008

⁶ http://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_long/h_fsp001.html

⁷ Pl.: visszamenőlegesen 2,5 százalékos nyugdíjemelés 1998 januárjában; 600 ezer családnak lakáshitel törlesztési támogatás; emelt összegű beruházási támogatás az agrárszektorban.

szavazók megbüntették a baloldali koalíciót a stabilizációs csomagért, egy új konzervatív kabinet állhatott fel a Fidesz vezetésével. Az Orbán-kormány négyéves ciklusát két periódusra lehet bontani⁸:

- a) Annak ellenére, hogy az új kabinet szintén szerepet játszott az 1998. évi költségvetési eredményekben⁹, valamint választási programjának jó néhány elemét meg is valósította 1999-ben (pl.: 11 százalékos nyugdíjemelés, az előző kormány által bevezetett rászorultsági tesztek eltörlése a családtámogatásban és a juttatások egyetemlegessé tétele, [EIU, 1999a: 22]), *viszonylagos fiskális fegyelem* jellemezte a kormányt 2000-ig [Benczes, 2008: 163]. A kiadás oldali nyomást ugyanis ellensúlyozták a kedvező gazdasági növekedés által támogatott adóbevételek (1. táblázat). Összességében, az államháztartási pozíció kedvezőbb volt 1999-ben, mint egy évvel korábban, de a deficit így is magas maradt (1. ábra).
- b) 2001-től azonban – közeledve a 2002-es parlamenti választásokhoz – fordulat következett be. A NATO- és EU-csatlakozással összefüggésben felmerülő kiadási kötelezettségek ellenére a kormány több területen is *fiskális lazítást* hajtott végre:
- A nyugdíjakat a kormány a kötelező indexálás mértékénél jobban emelte [OECD, 2002: 61]. A nyugdíjasok egyszeri kiegészítő juttatásban is részesültek, összesen 13 milliárd forint értékben [MNB, 2003: 21].
 - A kormány nagymértékű emelést javasolt a családtámogatásokban [EIU, 2000b: 24]. Ennek eredményeként a családi juttatások mértéke a GDP arányában Magyarországon a harmadik legnagyobb volt az OECD országok között 2003-ban [OECD, 2004: 76].
 - A Fidesz által 2000-ben indított lakásprogram különböző támogatásai szintén nőttek – pl. kamattámogatás, adókedvezmény [Farkas et al., 2004].
 - Az agrárszektor számára is további forrásokat biztosítottak [EIU, 2000b: 23–24].
 - Az állami infrastrukturális beruházások mértéke is erőteljesen bővült.
 - A legnagyobb választás ciklus-tényezőnek a nagy volumenű béremelés bizonyult a közsférában – egyrészt a vártnál magasabb infláció ellensúlyozása, valamint a választások előtt politikailag egyre kínosabbá váló demonstrációk megfékezése érdekében.

A 2002-es választási periódus a *szavazatvásárlás új formáit* hozta felszínre. Annak megértéséhez, hogy a jelentős béremelés a közsférában, illetve a minimálbér-emelés miért tekinthető PBC-tényezőnek, a következő körülményeket érdemes szem előtt tartani:

- a) Átlagosan 800 ezer foglalkoztatott dolgozik Magyarországon a közsférában, ami megközelítőleg a választásra jogosultak 16 százalékát teszi ki, tehát politikai szempontból fontos társadalmi csoportnak tekinthetők.

8 1998 és 2000 között a gazdasági növekedés erősödött, és 2000-re meghaladta az 5 százalékot. 2001-től azonban a GDP növekedése lassult, főként a kedvezőtlen külső konjunkturális változás miatt [OECD, 2002: 23].

9 Egyszeri tételek fokozták a fiskális nyomást [EIU, 1999a].

- b) A kilencvenes évek során a magán- és közszféra közötti bérkülönbségek folyamatosan nőttek [EIU, 1999c: 19]. A bérnyomás a kormány és a szakszervezetek közötti konfliktusok éleződéséhez és demonstrációkhoz vezetett az ezredfordulóra.¹⁰
- c) De nemcsak az állami szektor dolgozói voltak elégedetlenek, a közvéleménykutatások azt mutatták, hogy a kormánypártok népszerűsége csökken, mivel az 1998-ban őket támogató társadalmi rétegek nem profitáltak az exportvezérelt gazdasági növekedésből. A szociális és regionális egyenlőtlenségek nagyok maradtak, és számos nyugdíjas és mezőgazdasági dolgozó, alacsony jövedelmű szakmunkás neheztelt a kormányra [EIU, 2000a: 16].

A növekvő elégedetlenség erősítette a konzervatív kormányra gyakorolt politikai nyomást és egyúttal csökkentette annak hajlandóságát, hogy fiskális restriktiót hajtson végre a ciklus második felében. Eredetileg a kabinet a kétéves költségvetésben 2000–2001-ben legfeljebb 2,8 százalékos béremelést és 7–8 százalékos létszámleépítést tervezett a közszférában [EIU, 1999c: 19]. A 2002-es választások előtt azonban a szociális nyomás miatt a szavazatvásárlásban rejlő potenciális politikai lehetőségeket felismerve komoly fordulatot hajtott végre, és a fiskális lazítás nem véletlenül éppen az előbb említett rétegeket érintette leginkább:

2000-ben új indexálási rendszert vezettek be a közszférában dolgozók bérnövekményének megállapítására (a várható infláció plusz a reál-GDP-növekedés mértékének az 50 százaléka), valamint drasztikus mértékű béremelést hajtottak végre. Az új indexálási rendszer révén az összes állami foglalkoztatott bére is jelentősen nőtt [OECD, 2000: 32]. Ezt tovább erősítették egyedi béremelések: 2001 nyarán a köztisztviselők és a rendvédelmi dolgozók kaptak 35–55 százalékos béremelést, majd utóbbiak 2002 januárjában 15 százalékos újabb növekményben részesültek [OECD, 2004: 50].

A kötelező minimálbérek két év alatt gyakorlatilag megduplázódtak, és a bruttó bérek 30 százalékaról 40 százaléka fölé emelkedtek. Ennek következtében reálértékük 65 százalékkal nőtt 2000 és 2002 között. Ráadásul a minimálbérek adómentesé is váltak, ami a költségvetési oldalán is nyomást okozott [Benczes, 2008: 176]. Érdekes szem előtt tartani, hogy az emelésből éppen a korábban a Fideszre szavazó, de a pártból időközben kiábrándult alacsony keresetű szakmunkás rétegek profitáltak.

A tárgyalt kiadási lépések hatására a munkavállalói jövedelmek, a szociális kiadások és az állami beruházások drasztikus éves növekedési ütemet értek el 2002-ben (1. táblázat). Az államháztartási hiány a GDP 3 százalékaról 2000-ben 4,1 százaléka-ra, majd 2001–2002-ben 9 százaléka-ra emelkedett. Eközben az elsődleges egyenleg 2,3 százalékos többletből 4,9 százalékos hiányba fordult 2000 és 2002 között (1. ábra).

Annak ellenére, hogy ciklushatásokon kívül egyéb tényezők is szerepet játszottak az egyensúlyi pozíciók romlásában,¹¹ az összképen nem változtat az sem, ha ezekkel korrigálunk.

¹⁰ A részletekről lásd: EIU, 1999b.

¹¹ Pl.. Az MFB tőkeemelése, a MÁV konszolidációja [EIU, 2002c: 21].

1. táblázat. A konszolidált államháztartás bevételei és kiadásai Magyarországon 1999–2002 között (ESA-95 szerint)

	1999	2000	2001	2002	2002
	százalékos változás				a GDP arányában
ÖSSZES BEVÉTEL	12,2	16,9	10,3	11,9	43,4
ÖSSZES KIADÁS	7,1	10,8	14,4	22,7	52,6
<i>Folyó kiadások</i>	13,1	8,7	13,5	16,4	43,2
Kormányzati fogyasztási kiadás	12,0	13,6	15,7	17,8	18,6
ebből bérkiadások	11,7	12,8	19,9	22,7	11,8
Szociális juttatások	14,1	8,1	17,2	18,4	15,9
Egyéb folyó transferek	-13,2	232,0	-29,6	26,2	1,2
Támogatások	58,2	-12,5	43,2	29,7	3,3
Tulajdonosi jövedelem	3,8	-12,2	-1,9	-5,2	4,1
<i>Tőkekiadások</i>	-26,8	29,4	17,5	58,3	8,3

Forrás: OECD, 2004: 51

2.2.2. 2002–2006

A szavazatvásárlási akciók sikeresnek bizonyultak, a Fidesznek ezzel sikerült javítania népszerűségén 2001 végére a parlamenti választásokhoz közeledve [EIU, 2002a: 15]. Ennek ellenére a választásokat – még ha igen szoros végeredménnyel is – végül elveszítette, és a baloldali pártok alakíthattak kormányt.

A Medgyessy Péter vezette koalíció – a választásokat követően, ígéretéhez híven – meghirdette átfogó intézkedéscsomagját, az ún. *első 100 napos programot*. Nehéz közvetlenül megítélni, hogy a program összeállításához mekkora lökést adott a szoros választási eredmény (a kormánykoalíció előnye mindössze 10 parlamenti hely), a miniszterelnök ügynökmúltjával kapcsolatos botrány kirobbanása alig egy hónappal a kormányalakítás után, a szokás szerint ősszel tartandó önkormányzati választások, a választási ígérek betartásának szándéka, illetve törekvés a Bokros-csomag rossz emlékének feledtetésére. De tény, hogy a programcsomag egyik fő sarokkövét a szociálpolitikában meghirdetett jóléti fordulat jelentette, s ezzel éppen az ellenkező irányba tett lépést, mint korábban a Bokros-csomag, amely egyebek mellett a lakosság paternalista várakozásának eloszlására volt hivatott. Az államháztartásra így több oldalról is erősödő nyomás helyeződött. A kormány a GDP 2 százalékának megfelelő mértékben hajtott végre béremelést, jóléti kiadásnövelést [OECD, 2004]. A béremelések hatására a munkavállalói jövedelmek GDP-arányos mértéke 10,8 százalékról 13,3 százalékra emelkedett 2000 és 2003 között [Európai Bizottság, 2012: 153]. A magyar mutató ezzel mind a régió, mind a fejlett nyugat-európai országok átlagát felülmúlta [Benczes, 2008: 172].

A jóléti fordulat meghirdetésével a kabinet növelte továbbá a családtámogatást, amit 2002 augusztusában egyszeri, dupla összegű családi pótlék kifizetésével egészített ki az iskolakezdési kiadások ellensúlyozására [EIU, 2002b: 22]. Ezen kívül a

nyugdíjasok 19 000 forint egyösszegű kiegészítést kaptak és 2002-től elindult a 13. havi nyugdíj bevezetése, amit éppen a következő választások évében, 2006-ban véglegesítettek. 2003 januárjában 8,4 százalékos nyugdíjemelésre került sor, majd novemberben a várható inflációnak és a nettó keresetek prognosztizált növekedésének megfelelően kiegészítő és visszamenőleges hatályú újabb, 2,2 százalékos mértékű emelés történt. Novemberben került sor az 53. heti nyugdíjak kifizetésére, valamint az özvegyi nyugdíjak 20 százalékos mértékének 25 százalékra való emelésére [KP, 2004:19]. Az erősödő paternalizmus és a növekvő jóléti kiadások eredményeként a kétezres évek első felében a pénzbeli szociális transferek a GDP 2000-es 12,8 százalékaról 2004-re 14 százalékra nőttek [Európai Bizottság, 2012: 157].

A tipikus ciklus által megkívánt restriktió a választások után először 2004-ben figyelhető meg, amikor az – akkori pénzügyminiszter nevével fémjelzett – ún. *Draskovics-csomag* a GDP 0,6 százalékának megfelelő konszolidációt hirdetett, főként a fejezetek nem bérjellegű folyó kiadásainak és a beruházásoknak a csökkentése által [OECD, 2004]. Összességében azonban csupán kismértékű javulás ment végbe a költségvetési egyenlegekben [OECD, 2005a]. 2005-től kezdődően viszont, közeledve a 2006-os parlamenti választásokhoz, a fiskális ciklus újra erősödött. A 2004. május 1-jei uniós csatlakozást követően az európai parlamenti választásokon a kormányzó MSZP gyengén szerepelt, ami a kormánykoalíció belüli vitákhoz, végül a miniszterelnök menesztéséhez vezetett [EIU, 2004a: 14]. Az ezt követően felálló Gyurcsány-kabinettől az MSZP egyértelműen azt várta, hogy a párt népszerűségén javítson 2006-ig. A választások előtti évben, 2005 áprilisában a Gyurcsány-kormány meghirdette az ún. *100 lépés programot*, amelynek keretében a szociális segélyezési rendszer módosításával elvben az arra leginkább rászorulókat felzárkóztatását tűzte ki célul.

- A program jelentősen átalakította, egyben egyszerűsítette a családi támogatások rendszerét. Másrészt a juttatások egyetemlegessé váltak – a szegényebb háztartások javára történő differenciálással. A családi pótlék összegét megkettőszerezték, és egyes speciális csoportok emelt összegű transfert kaptak [Ferge, 2006].
- A nyugdíjrendszerben a 13. havi nyugdíj bevezetését 2006-ban tervezték véglegesíteni, valamint a kormány 50 százalékról 55 százalékra emelte fel a saját jogú nyugdíjjal nem rendelkező özvegyi nyugdíjak mértékét [KP, 2005].
- A nyugdíjkiadások mellett a gyógyszerfinanszírozás is szignifikáns szerepet játszottak a 2005-ös költségvetési hiányban [EIU, 2005a: 18].
- Végül, a lakásprogram is tartalmazott fiskális ciklushatásokat, a kamattámogatások mértéke erőteljesen növekedett [EIU, 2004b: 23].

2.2.3. 2006–2010

Az említett PBC-hatások következtében 2005 végére a kormányzó MSZP támogatottsága pozitív fordulatot vett a közvélemény-kutatások szerint [EIU, 2005a: 7]. A baloldali koalíciónak valóban sikerült dupláznia, ami először fordult elő 1989 óta, és 2006-ban újra ők alakítottak kormányt. Jelen keretek között nem elemezzük részletesen a győzelem okait, de úgy tűnik, hogy a jóléti kiadások 2002-ben meggyőzték a választókat arról, hogy a párt megtartja választási ígéreteit. Mindezt a „100 lépés

program” tovább erősítette. Azonban ezután következett a feketeleves. A második Gyurcsány-kabinet azonnal reagált a közpénzügyek tragikus helyzetére, a büdzsé hiánycélját 6,1 százalékról 10,1 százalékra emelte, és komoly megszorításokat hirdetett meg az ún. *Új egyensúlyi program* keretében. A program, amely strukturális reformokat is magába foglalt, mind a bevételek növelésével, mind pedig a kiadások csökkentésével igyekezett az egyensúlyt megteremteni [KP, 2006]. Utóbbi egyebek mellett a háztartásoknak nyújtott ártámogatások mérséklését jelentette a közösségi közlekedésben, az energiaszolgáltatások és a gyógyszer-támogatások terén, a fejezetek kiadásainak kétéves befagyasztását, valamint nagyszámú leépítést az állami szférában [EIU, 2006: 17]. Annak ellenére, hogy a kiigazítás már 2006-ban elindult, az államháztartási hiány ekkor a GDP 9,4 százalékára nőtt, ami a legmagasabb érték 1990 óta. A restrikción 2007-ben is folytatódott, aminek köszönhetően a deficit 5,1 százalékra mérséklődött, míg az elsődleges egyenleg majdnem kiegyensúlyozottá vált (1. ábra). A deficit csökkentésében fontos szerepet játszottak a magasabb adóbevételek, valamint a megtakarítások a munkavállalói jövedelmek, a kormányzati fogyasztás és beruházás terén. A Gyurcsány-csomag fontos jellemzője volt ugyanakkor, hogy a kiadáscsökkentés nem érintette a pénzbeli szociális transzferek politikailag érzékeny területét. Sőt, a nyugdíjak, a családtámogatások és más szociális juttatások a kiigazítás mindkét évében nominálisan emelkedtek, és a hiány növelése irányába hatottak [KP, 2007: 18]. A konszolidációt követően a kormányzat már némi fiskális lazítást tervezett a ciklus második felében. Ezt a szándékot azonban a globális pénzügyi és gazdasági válság kitörése ellehetetlenítette. Noha a fiskális kiigazítás már közel másfél éve zajlott, ami a piacok megítélését javította, a magas belső és külső adósságállomány, párosulva a pénz- és tőkepiacokon végbement kockázatvállalási hajlandóság drasztikus romlásával, a finanszírozási források elapadásához vezetett Magyarországon.

A finanszírozási problémák kezelése érdekében 2008 őszén a kormány megállapodást kötött az Európai Unióval, a Nemzetközi Valutaalappal és a Világbankkal egy 20 milliárd eurós hitelsomagról, ami a pénzügyi helyzet stabilizálódását eredményezte. A hitelfacilitás feltételei, valamint a gazdasági visszaesés¹² további fiskális szigorítást tettek szükségessé. Ennek megfelelően 2008 októberében, majd 2009 elején további megszorításra került sor, amely ezúttal már a szociális kiadásokat is érintette [EIU, 2008: 12].

2009 márciusában azonban a miniszterelnök váratlanul bejelentette lemondását. Utódja, *Bajnai Gordon* technokrata kormányfőként elsődleges célul a közpénzügyek helyzetének stabilizálását jelölte meg a rendelkezésére álló egy évben, így 1300 milliárd forintos, a GDP közel 5 százalékának megfelelő kiigazítást hirdetett meg 2009–2010-re. Ennek keretében a szociális kiadásokat több területen is jelentősen csökkentették [EIU, 2009a: 13]. Az intézkedések eredményeként az államháztartási deficit a 2010-es parlamenti választásokat megelőző időszakban 4 százalék körül alakult, míg az elsődleges egyenleg 2009-ben enyhe többletbe fordult át a masszív recesszió ellenére (1. ábra). Ilyen körülmények közepette a kormánynak semmi esélye nem maradt fiskális ciklus folytatására. Ha volt is ilyen szándék, azt

¹² 2009-ben 6,8 százalékos reálgazdasági visszaesés következett be.

egyrészt a válság erodálta, és más európai országokkal ellentétben Magyarországon nem volt tere a válság negatív gazdasági hatásai fiskális expanzióval való ellensúlyozásának. Másrészt, Bajnai miniszterelnök reformista politikusnak tekinthető, aki nem volt tagja a kormányzó MSZP-nek, és számtalan alkalommal kijelentette: lemond, ha nem kapja meg a párt támogatását a költségvetési megszorításokhoz.

Végül, a 2008-ban bevezetett fiskális szabályok szintén a PBC ellen hatottak. Mindennek eredményeként az MSZP népszerűsége történelmi mélypontra zuhant [EIU, 2009b: 10].

A közvélemény-kutatások szerint a 2010-es választásokon a lakosság a kiigazító csomagokért büntette meg a baloldali pártokat, így a Fidesz vezetésével jobboldali kormány alakult, amely korábban soha nem látott kétharmados többséget szerzett a parlamentben.

2.2.4. Összegzés

Az ezredfordulót követően a fiskális ciklusok erősödését tapasztaltuk Magyarországon: a 2002-es választások idején kiterjedt szavazatvásárlási célú akciókat azonosítottunk. A PBC kiterjedt az állami foglalkoztatottakra, az idősekre és a családokra egyaránt. 2002-ben a választásokon nyertes baloldal tovább folytatta a fiskális expanziót, ilyen értelemben atipikus, inverz fiskális ciklust tapasztaltunk, amit 2004-ben követett a várt restriktív. 2005-től a PBC újra erősödött, ezúttal elsősorban az alacsony jövedelmű társadalmi rétegeket megcélozva. A tipikus ciklus létét tovább bizonyítja a 2006-os parlamenti választásokat követően azonnal bejelentett konszolidáció. Az utolsó, 2010-es mintában nem találtunk költségvetési ciklust, ugyanakkor bemutattuk, hogy emögött politikai és gazdasági okok egyaránt meghúzódnak.

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban azt vizsgáltuk, hogy a politikai költségvetési ciklusok (PBC) jelensége mekkora szerepet játszott a kedvezőtlen magyar közpénzügyi pozíciókban 1990 és 2010 között. Adi Brender és Allan Drazen sokat hivatkoztak nagy volumenű tanulmányukban azt állapították meg, hogy a parlamenti választások időszakájában megfigyelhető ciklus az állami kiadásokban tipikusan a kevésbé fejlett és kevés tapasztalattal rendelkező új demokráciák sajátja, mint például a poszt-szocialista tranzíciós országok Közép- és Kelet-Európában. A PBC azonban fokozatosan eltűnik az új demokráciákban is, ahogy a választók megismerik a demokratikus intézmények működését és a politikai motivációkat. Ehhez a folyamathoz megközelítőleg négy választási ciklus szükséges. Ezt a hipotézist Magyarország esetében teszteltük az öt választási ciklust átfogó 1990 és 2010 közötti időszakra vonatkozóan. Az állami kiadásokat vizsgálva arra jutottunk, hogy a magyar minta csak részben erősíti meg az elmélet feltételezéseit. Főbb eredményeink a következők:

- A várakozásoknak megfelelően jelentős politikai költségvetési ciklust találtunk mind a teljes államháztartási egyenlegben, mind az állami kiadásokban

Magyarországon. A kormányok tehát hajlamosak fiskális expanziót végrehajtani a választások előtt, majd pedig azt követően a kiadásokat csökkenteni.

- Mindazonáltal, Brender és Drazen [2003] eredményével ellentétben, a PBC nem tűnt el idővel a magyar mintában. Mi több, a fiskális ciklusok erősödtek a kétezres években, és a 2002-es, valamint a 2006-os választási ciklus idején csúcsosodtak ki.
- A fiskális ciklusok tipikus megnyilvánulásainak Magyarországon a háztartásoknak nyújtott transzferek – beleértve a nyugellátást, a családtámogatást és az ártámogatásokat –, valamint a közszféra bérei bizonyultak.
- Az utolsó, 2010-es parlamenti választási időszakban nem találtunk PBC-t. Ugyanakkor bemutattuk, hogy ez a ciklus nem igazán volt alkalmas a tesztelésre gazdasági (a válság hatásai) és politikai (turbulencia, majd kormányváltás, új technokrata kabinet 2009–2010-ben) okokból.
- Összességében, joggal állíthatjuk, hogy a *politikai költségvetési ciklusok* jelenléte az új demokráciák közé tartozó Magyarországon a rendszerváltás utáni negyedik választási periódust követően is *meghatározó jelenség*.

Eredményeink alapján új kutatási kérdések is felmerülnek: a magyar minta egyedi-e, vagy más régiós országok tapasztalata sem követi a brenderi–drazeni elméletet? Eltérő empiria esetén pedig melyek a mögöttes okok? Azt feltételezzük, hogy az intézményi tényezők hatással vannak a politikai manipuláció mértékére. Ezen kérdések megválaszolása azonban további mélyreható vizsgálatot igényel, amelyre jelen keretek között nincs módunk.

IRODALOM

- Alesina, A. (1988): Macroeconomics and Politics. In: Fischer, S. (szerk): *NBER Macroeconomics Annual*, 3. MIT Press.
- Alesina, A.–Mirrlees, J.–Neumann, M. (1989): Politics and business cycles in industrial democracies. *Economic Policy* 4(8): 55–98.
- Alesina, A.–Roubini, N. (1992): Political cycles in OECD economies. *The Review of Economic Studies* 59(4): 663–688.
- Alesina, A.–Sachs, J. (1988): Political parties and the business cycle in the United States, 1948–1984. *Journal of Money, Credit and Banking* 20(1): 63–82.
- Alt, J.–Chrystal, K.A. (1981): Electoral cycles, budget controls and public expenditure. *Journal of Public Policy* 1(1): 37–59.
- Alt, J.–Lassen, D. (2006): Transparency, political polarization, and political budget cycles in OECD countries. *American Journal of Political Science* 50(3): 530–550.
- Ames, B. (1987): *Political survival*. Berkeley, University of California Press.
- Andrikopoulos, A.–Loizides, I.–Prodromidis, K. (2004): Fiscal policy and political business cycles in the EU. *European Journal of Political Economy* 20(1): 125–152.
- Benczes I. (2008): *Trimming the sails*. Budapest, CEU Press.

- Benczes I. (2011): Market reform and fiscal laxity in Communist and post-Communist Hungary: A path-dependent approach. *International Journal of Emerging Markets* 6(2):118–131.
- Benczes I.–Kutasi G. (2010): *Költségvetési pénzügyek*. Budapest, Akadémia Kiadó.
- Benczes I.–Ürögdi A. (2008): A politikai költségvetési ciklusok új elmélete és empiriája. *Pénzügyi Szemle* 53(2): 265–279.
- Block, S. A. (2002): Political business cycles, democratization, and economic reform: the case of Africa. *Journal of Development Economics* 67(1): 205–228.
- Brender, A.–Drzen, A. (2003): Where does the political budget cycle really come from? *CEPR Discussion Papers* 4049.
- KP (2004): *Magyarország Konvergencia Programja 2004*, Magyar Köztársaság Kormánya, Budapest, 2004. május.
- KP (2005): *Magyarország Aktualizált Konvergencia Programja 2005–2008*, Magyar Köztársaság Kormánya, Budapest, 2005. december.
- KP (2006): *Magyarország Aktualizált Konvergencia Programja 2006–2010*, Magyar Köztársaság Kormánya, Budapest, 2006. december.
- KP (2007): *Magyarország Aktualizált Konvergencia Programja 2007–2011*, Magyar Köztársaság Kormánya, Budapest, 2007. december.
- Drzen, A. (2001): The political business cycles after 25 years. In: Bernanke, B.–Rogoff, K. (szerk.): *NBER Macroeconomics Annual 2000*, 15. MIT Press.
- Drzen, A. (2000): *Political economy in macroeconomics*. Princeton, NJ, Princeton University Press.
- Drzen, A.–Eslava, M. (2006): Pork barrel cycles. *NBER Working Paper* 12190.
- EBRD (1997): *Transition Report*, London.
- Economist Intelligence Unit (1998a): *Country report Hungary*, március, London
- Economist Intelligence Unit (1998b): *Country report Hungary*, június, London
- Economist Intelligence Unit (1999a): *Country report Hungary*, március, London
- Economist Intelligence Unit (1999b): *Country report Hungary*, május, London
- Economist Intelligence Unit (1999c): *Country report Hungary*, szeptember, London
- Economist Intelligence Unit (2000a): *Country report Hungary*, augusztus, London
- Economist Intelligence Unit (2000b): *Country report Hungary*, november, London
- Economist Intelligence Unit (2002a): *Country report Hungary*, február, London
- Economist Intelligence Unit (2002b): *Country report Hungary*, május, London
- Economist Intelligence Unit (2002c): *Country report Hungary*, november, London
- Economist Intelligence Unit (2004a): *Country report Hungary*, augusztus, London
- Economist Intelligence Unit (2004b): *Country report Hungary*, november, London
- Economist Intelligence Unit (2005a): *Country report Hungary*, augusztus, London
- Economist Intelligence Unit (2006): *Country report Hungary*, augusztus, London
- Economist Intelligence Unit (2008): *Country report Hungary*, december, London
- Economist Intelligence Unit (2009a): *Country report Hungary*, április, London
- Economist Intelligence Unit (2009b): *Country report Hungary*, július, London
- Európai Bizottság (2012): *European Economy, Statistical Annex*, tavasz, Brüsszel.
- Farkas J.–Hegedűs J.–Szekely G. (2004): Lakáshelyzet, lakástámogatások, 1999–2003. In: Kolosi T.–Tóth I. Gy.–Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Ríport 2004*. Budapest, TÁRKI.

- Ferge Zs. (2006): Kiket és mit szolgál a 100 lépés program? – Ellentmondásos előrelépések. In: Tausz, K. (szerk): *A társadalmi kohézió erősítése*. Budapest, Új Mandátum.
- Gál R. I. (2008): A nyugdíjrendszer politikai kitettsége. In: Kolosi, T.-Tóth, I. Gy. (szerk): *Társadalmi Riport 2008*. Budapest, TÁRKI.
- Haggard, S.–Kaufman, R.R.–Shugart, M.S. (2001): Politics, institutions, and macroeconomic adjustment: Hungarian fiscal policy making in comparative perspective. In: Kornai, J.–Haggard, S.–Kaufman, R. R. (szerk): *Reforming the state: fiscal and welfare reform in post-socialist countries*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Hibbs, D. A. (1977): Political parties and macroeconomic policy. *The American Political Science Review* 71(4): 1467–1487.
- IMF (1997a): Hungary: selected issues. *Country Report* No. 97/103, Washington.
- IMF (1997b): Hungary: statistical appendix. *Country Report* No. 97/104, Washington.
- IMF (2000): Hungary: selected issues and statistical appendix. *Country Report* 00/59, április.
- Kornai J. (1996): Kiigazítás recesszió nélkül. *Közgazdasági Szemle* 43(7–8): 585–613.
- Lewis-Beck, M. S. (1988): *Economics and elections: the major western democracies*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- McCallum, B.T. (1978): The political business cycle: an empirical test. *Southern Economic Journal* 44(3): 504–515.
- Mink, M.–de Haan, J. (2006): Are there political budget cycles in the euro area? *European Union Politics* 7(2): 191–211.
- Muraközy L. (2008): Magyarország felemelkedése és hanyatlása. *Közgazdasági Szemle* 55(február): 149–168.
- Magyar Nemzeti Bank (2003): *Jelentés az infláció alakulásáról*. 2003. február, Budapest.
- Nordhaus, W. D. (1975): The political business cycle. *The Review of Economic Studies* 42(2): 169–190.
- OECD (1997): *OECD Economic Surveys, Hungary*. Párizs.
- OECD (2000): *OECD Economic Surveys, Hungary*. Párizs.
- OECD (2002): *OECD Economic Surveys, Hungary*. Párizs.
- OECD (2004): *OECD Economic Surveys, Hungary*. Párizs.
- OECD (2005a): *OECD Economic Surveys, Hungary*. Párizs.
- OECD (2005b): *Pensions at a glance*. Párizs.
- OECD (2007): *OECD Economic Surveys, Hungary*. Párizs.
- Persson, T.–Tabellini, G. (1990): *Macroeconomic policy, credibility and politics*. London, Harwood Economic Publisher.
- Persson, T.–Tabellini, G. (2003): *Do electoral cycles differ across political systems?* Innocenzo Gasparini Institute for Economic Research Working Paper 232.
- Rogoff, K. (1990): Equilibrium Political Budget Cycles. *The American Economic Review* 80(1): 21–36.
- Rogoff, K.–Sibert, A (1988): Elections and macroeconomic policy cycles; *NBER Working Paper* 1838.

- Schuknecht, L. (2000): Fiscal policy cycles and public expenditure in developing countries. *Public Choice* 102(1-2): 115–130.
- Shi, M.-Svensson, J. (2002a): Conditional political budget cycles. *CEPR Discussion paper* 3352.
- Shi, M.-Svensson, J. (2002b): *Political budget cycles in developed and developing countries*. Institute for International Economic Studies, Stockholm University. Letöltve:<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.202.8595&rep=rep1&type=pdf>
- Shi, M.-Svensson, J. (2003): Political budget cycles: a review of recent developments. *Nordic Journal of Political Economy* 29: 67–76.
- Tufte, E. (1978): *Political control of the economy*. Princeton NJ, Princeton University Press.